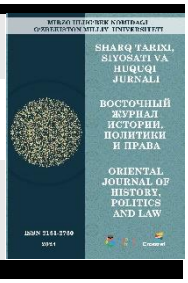
DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-06-09-65 **Pages: 638-645**

Oriental Journal of History, Politics and Law

SUPPORT SCIENCE

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE AND GOVERNING APPARATUS OF THE FERGANA OBLAST (1876–1917)

Mushtariybegim Raupova
Andijan State Institute of Foreign Languages, Acting Associate Professor
Department of Social Sciences and Humanities, Pedagogy and Psychology
E-mail: raupovamushtariy@gmail.com
Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Fergana Oblast, Turkestan Governor-Generalship, administrative-territorial structure, governing apparatus, military governor, uyezd, volost, local administration, 1886 Regulations, Russian Empire.

Received: 21.09.26
Accepted: 22.09.26
Published: 23.09.26

Abstract: This article analyzes the formation and development of the administrative-territorial structure and governing apparatus of the Fergana Oblast between 1876 and 1917. Particular attention is paid to the division of the oblast into uyezds, volosts, and lower administrative units, their functional role within the governance system, and the powers of the military governor, uyezd chiefs, volost administrators, and local administrative representatives. The significance of the 1886 “Regulations on the Administration of the Turkestan Region” in the legal and institutional organization of the Fergana Oblast is examined. Using the historical-systemic method, the study identifies the relationship between administrative-territorial changes and the structural and functional development of the governing apparatus.

FARG‘ONA OBLASTINING MA’MURIY-HUDUDIY TUZILISHI VA BOSHQARUV APPARATI (1876–1917-YILLAR)

Mushtariybegim Raupova
Andijon davlat chet tillari instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar, pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti v.b.
E-mail: raupovamushtariy@gmail.com
Andijon, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Farg‘ona oblasti, Turkiston general-gubernatorligi, ma’muriy-hududiy tuzilish, boshqaruv apparati, harbiy gubernator, uyezd, volost, mahalliy boshqaruv, 1886-yilgi Nizom, Rossiya imperiyasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1876–1917-yillarda Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparatining shakllanishi hamda rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda oblastning uyezd, volost va quyi ma’muriy birliklarga bo‘linishi, ularning boshqaruv tizimidagi funksional o‘rni, shuningdek, harbiy gubernator, uyezd boshliqlari, volost boshqaruvchilari va mahalliy ma’muriy vakillarning vakolatlari o‘rganildi. 1886-yilgi “Turkiston o‘lkasini boshqarish to‘g‘risidagi Nizom”ning Farg‘ona oblastidagi ma’muriy tizimni huquqiy va institutsional jihatdan tartibga solishdagi ahamiyati ochib berildi. Tarixiy-tizimli metod asosida ma’muriy-hududiy o‘zgarishlar bilan boshqaruv apparatining tarkibiy va funksional rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlandi. Tadqiqot natijasida Farg‘ona oblasti boshqaruvining evolyutsiyasi shakllanish, institutsional tizimlashtirish va ma’muriy murakkablashuv bosqichlari orqali tavsiflandi.

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО И АППАРАТ УПРАВЛЕНИЯ ФЕРГАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1876–1917 ГГ.)

Муштарийбегим Раупова
Андижанский государственный институт иностранных языков, и.о. доцента кафедры социально-гуманитарных наук, педагогики и психологии
E-mail: raupovamushtariy@gmail.com
Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Ферганская область, Туркестанское генерал-губернаторство, административно-территориальное устройство, аппарат управления, военный губернатор, уезд, волость, местное управление, Положение 1886 года, Российская империя.

Аннотация: В статье анализируются формирование и особенности развития административно-территориального устройства и аппарата управления Ферганской области в 1876–1917 гг. Рассматриваются деление области на уезды, волости и низовые административные единицы, их функциональная роль в системе управления, а также полномочия военного губернатора, уездных начальников, волостных управителей и представителей местной администрации. Раскрывается значение «Положения об управлении Туркестанским краем» 1886 года в правовом и институциональном

оформлении административной системы Ферганской области. На основе историко-системного метода выявлена взаимосвязь между изменениями административно-территориальной структуры и развитием управленческого аппарата.

Kirish. XIX asrning ikkinchi yarmi Farg‘ona vodiysi tarixida siyosiy hokimiyat, hududiy boshqaruv va ma’muriy institutlarning tubdan qayta tashkil etilishi bilan xarakterlanadi. 1876-yilda Qo‘qon xonligining tugatilishi natijasida uning asosiy hududlari negizida Farg‘ona oblasti tashkil etilib, yangi hudud Rossiya imperiyasining Turkistondagi ma’muriy tizimiga qo‘shildi. Bu holat oblast boshqaruvida harbiy-ma’muriy tamoyillarning ustun bo‘lishiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi.

Farg‘ona oblastining tashkil etilishi faqat siyosiy hudud nomining o‘zgarishi bilan cheklanmagan. Sobiq Qo‘qon xonligi hududida imperiya manfaatlariga mos yangi ma’muriy-hududiy tizim shakllantirilib, uyezd, volost va quyi ma’muriy birliklar orqali markaziy hokimiyatning joylardagi ta’siri kuchaytirildi. Hududiy bo‘linish soliqlarni yig‘ish, jamoat tartibini nazorat qilish, ma’muriy qarorlarni quyi bo‘g‘inlargacha yetkazish va mahalliy aholini boshqaruv tizimiga jalb etishning tashkiliy asosi bo‘lib xizmat qildi.

Farg‘ona oblastidagi boshqaruv apparati ko‘p pog‘onali ma’muriy tizim sifatida shakllantirildi. Uning yuqori bo‘g‘inida harbiy gubernator, uyezdlar darajasida uyezd boshliqlari, quyi darajalarda esa volost boshqaruvchilari va mahalliy ma’muriy vakillar faoliyat yuritgan. Boshqaruv apparatining harbiy va fuqarolik tarkibiy qismlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, oblastning strategik mavqei ushbu tizimda harbiy omilning uzoq vaqt saqlanishiga sabab bo‘ldi.

1886-yil 12-iyunda qabul qilingan “Turkiston o‘lkasini boshqarish to‘g‘risidagi Nizom” oblast boshqaruv apparatining institutsional shakllanishida muhim bosqich bo‘ldi. Mazkur hujjat oblast, uyezd va quyi ma’muriy birliklar o‘rtasidagi vakolatlar taqsimotini aniqroq belgilab, Farg‘ona oblastini imperiyaning umumiy ma’muriy tizimiga yanada chuqur integratsiya qildi.

Mavzuning ilmiy dolzarbligi Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy rivojlanishi va boshqaruv apparati faoliyati ko‘pincha alohida-alohida o‘rganilganligi bilan belgilanadi. Holbuki, hududiy chegaralardagi o‘zgarishlar ma’muriy apparat tarkibi, mansabdor shaxslar vakolati va boshqaruv amaliyotidagi o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan.

Maqolaning asosiy maqsadi 1876–1917-yillarda Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy tuzilishini, uning tarkibiy o‘zgarishlarini va boshqaruv apparatining institutsional tuzilishini tarixiy jihatdan tahlil qilish, oblast–uyezd–volost darajalaridagi boshqaruv bo‘g‘inlarining o‘zaro

aloqadorligini aniqlash hamda ma’muriy tizimning rivojlanish xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Farg‘ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparatini o‘rganishga oid adabiyotlar bir necha yo‘nalishda shakllangan. Ular qatoriga Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan tarixiy va statistik asarlar, o‘lka boshqaruviga oid rasmiy taftish materiallari, mustaqillik davri O‘zbekiston tarixshunosligi hamda zamonaviy xorijiy tadqiqotlar kiradi.

V.P. Nalivkinning 1886-yilda Qozonda nashr etilgan “Краткая история Кокандского ханства” asari Qo‘qon xonligining siyosiy tarixi, hududiy tuzilishi va boshqaruv an’analarini yorituvchi muhim manbalardan biridir. Asar Farg‘ona oblasti boshqaruv apparatiga bevosita bag‘ishlanmagan bo‘lsa-da, 1876-yildan keyin joriy etilgan ma’muriy tizimning qanday siyosiy-hududiy muhit negizida shakllanganini aniqlash uchun muhim qiyosiy asos yaratadi.

Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy tarkibi va boshqaruv amaliyotini kuzatishda “Статистический обзор Ферганской области” turkumidagi nashrlar alohida ahamiyatga ega. Ushbu sharhlarda oblastning ma’muriy birliklari, aholisi, xo‘jaligi, yer-suv munosabatlari va boshqa ko‘rsatkichlar bo‘yicha muntazam ma’lumotlar berilgan. Ular uyezd va volostlar tarkibidagi o‘zgarishlarni, ma’muriy hududlarning miqyosi va boshqaruv resurslarini davriy ravishda kuzatish imkonini beradi.

XX asr boshidagi boshqaruv apparatining real holatini o‘rganishda senator K.K. Palen rahbarligida 1908–1909-yillarda o‘tkazilgan Turkiston o‘lkasi taftishi materiallari muhim o‘rin tutadi. “Отчет по ревизии Туркестанского края…” turkumidagi hujjatlar o‘lkaning boshqaruv, yer-soliq va boshqa ma’muriy masalalarini tekshirish natijalarini aks ettirgan. Mazkur materiallar Farg‘ona oblastidagi mansabdorlar faoliyati, ma’muriy nazorat va markaz bilan hudud o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish uchun qimmatli manbadir.

Mustaqillik davri O‘zbekiston tarixshunosligida H. Ziyoyevning “Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash: XVIII–XX asr boshlari” monografiyasi alohida ahamiyatga ega. Muallif Turkistondagi imperiya hukmronligini mustamlakachilik siyosati kontekstida tahlil qiladi. Bu yondashuv Farg‘ona oblastining ma’muriy tuzilishini Rossiya imperiyasining umumiy siyosiy strategiyasi bilan bog‘liq holda tushunishga yordam beradi.

G‘arb tarixshunosligida Richard A. Piercening “Russian Central Asia, 1867–1917: A Study in Colonial Rule” monografiyasi Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi boshqaruvini ma’muriyat, qonunchilik, soliqlar va mahalliy elita bilan munosabatlar kesimida tahlil qilgan muhim tadqiqotlardan biridir. Ushbu asar Farg‘ona oblastini umumiy Turkiston boshqaruv tizimining tarkibiy qismi sifatida talqin qilish imkonini beradigan konseptual asos yaratadi.

Alexander Morrisonning “Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India” monografiyasi Rossiya ma’muriy apparatining tarkibi, harbiy byurokratiya, mahalliy boshqaruv va quyi mansabdorlarning amaliy rolini chuqur tahlil qiladi. Garchi tadqiqot Samarqand misolida yozilgan bo‘lsa-da, uning metodologik yondashuvi Farg‘ona oblastida uyezd boshliqlari, volost boshqaruvchilari va mahalliy vakillarning real boshqaruvdagi o‘rnini tahlil qilish uchun muhimdir.

Jeff Sahadeoning “Russian Colonial Society in Tashkent, 1865–1923” asarida chor amaldorlari, rus aholi qatlamlari, musulmon zodagonlari va mahalliy savdogarlar o‘rtasidagi siyosiy hamda ijtimoiy munosabatlar o‘rganilgan. Mazkur tadqiqot imperiya boshqaruvining amalda faqat yuqoridan pastga ishlaydigan tizim bo‘lmaganini ko‘rsatib, Farg‘ona oblastidagi boshqaruv apparatini ham turli manfaatlar va ijtimoiy munosabatlar kesishgan tizim sifatida tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Mavjud adabiyotlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy tuzilishi bilan boshqaruv apparatining tarkibiy va funksional evolyutsiyasini 1876–1917-yillar doirasida yagona jarayon sifatida tahlil qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Shu sababli oblast–uyezd–volost–qishloq tizimining o‘zgarishini harbiy gubernatorlik, uyezd ma’muriyati va mahalliy boshqaruv apparatining rivojlanishi bilan birgalikda o‘rganish mazkur tadqiqotning asosiy ilmiy yo‘nalishini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tarixiy-tizimli metod asosiy metod sifatida qo‘llanildi. Mazkur metod orqali Farg‘ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparati o‘zaro bog‘liq yagona tizim sifatida tahlil qilindi. Oblast, uyezd, volost va qishloq darajasidagi ma’muriy birliklarning shakllanishi, ularning o‘zaro bo‘ysunish tartibi hamda harbiy gubernator, uyezd boshliqlari, volost boshqaruvchilari va mahalliy mansabdorlarning boshqaruv apparatidagi o‘rni tarixiy rivojlanish jarayonida o‘rganildi. Ushbu metod ma’muriy-hududiy o‘zgarishlar bilan boshqaruv apparatining tarkibiy va funksional rivojlanishi o‘rtasidagi uzviy aloqani aniqlash imkonini berdi.

Natijalar va muhokama. Farg‘ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparatini tarixiy-tizimli metod asosida o‘rganish mazkur hudud boshqaruvi ko‘p bosqichli va o‘zaro bog‘langan ma’muriy mexanizm sifatida shakllanganini ko‘rsatdi. 1876-yilda oblast tashkil etilgach, hudud Rossiya imperiyasining Turkistondagi umumiy harbiy-ma’muriy tizimiga kiritildi.

Birinchi muhim natija shundan iboratki, ma’muriy-hududiy tuzilish boshqaruv apparatining samarali faoliyatini ta’minlashga xizmat qilgan. Oblastning uyezdlarga, uyezdlarning volost va quyi ma’muriy birliklarga bo‘linishi markaziy ma’muriyat qarorlarini joylarda amalga

oshirish uchun boshqaruv vertikalini yuzaga keltirdi. 1886-yilgi Nizom esa mazkur tizimni huquqiy jihatdan mustahkamladi.

Boshqaruv tizimining yuqori pog‘onasida Farg‘ona oblastining harbiy gubernatori turdi. U oblastdagi markaziy imperiya hokimiyatining asosiy vakili sifatida ma’muriy boshqaruv, siyosiy nazorat va dastlabki davrda harbiy masalalarni birlashtirgan vakolatlarga ega bo‘ldi. XIX asr oxiriga kelib esa boshqaruv apparatida fuqarolik-ma’muriy funksiyalarining salmog‘i oshib bordi.

Uyezd boshliqlari boshqaruv apparatining muhim o‘rta bo‘g‘ini bo‘lib, yuqori ma’muriyat qarorlarini joylarda amalga oshirish, quyi boshqaruv organlari faoliyatini nazorat qilish va uyezd miqyosidagi tartibni ta’minlash vazifalarini bajargan. Shu bois uyezd faqat hududiy birlik emas, balki aniq vakolat va majburiyatlarga ega ma’muriy boshqaruv makoni sifatida faoliyat ko‘rsatgan.

Quyi ma’muriy bo‘g‘inlarda volost boshqaruvchilari va mahalliy vakillar aholining kundalik boshqaruv masalalarida imperiya ma’muriyati bilan bevosita aloqada bo‘lgan. Bunday tizim mahalliy boshqaruvning ayrim shakllarini saqlagan holda ularni imperiya ma’muriy vertikaliga moslashtirish imkonini bergan.

Farg‘ona oblastining hududiy boshqaruv tizimi vaqt davomida statik holatda qolmagan. Ma’muriy birliklarning tarkibi va boshqaruv shakllari mahalliy sharoit, aholi soni, iqtisodiy ehtiyojlar va siyosiy nazorat vazifalariga muvofiq qayta ko‘rib chiqilgan. “Статистический обзор Ферганской области” turkumidagi nashrlar ushbu o‘zgarishlarni davriy ravishda kuzatish imkonini beradi.

Tarixiy-tizimli tahlil Farg‘ona oblasti boshqaruv apparatining funksional jihatdan bir-birini to‘ldiruvchi bir necha bo‘g‘indan tashkil topganini ko‘rsatdi. Harbiy gubernator strategik va umumiy ma’muriy boshqaruvni, uyezd boshliqlari hududiy ijroni, volost va quyi boshqaruv vakillari esa mahalliy darajadagi amaliy vazifalarni bajargan. Shu tariqa hududiy bo‘linish va boshqaruv apparati yagona ma’muriy tizimning tarkibiy qismlariga aylangan.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Farg‘ona oblasti ma’muriy-boshqaruv tizimining rivojlanishini shartli ravishda uch bosqichda ko‘rish mumkin. Birinchi bosqich 1876–1886-yillarni qamrab olib, yangi oblast boshqaruv apparatining shakllanishi va harbiy-ma’muriy modelning ustunligi bilan xarakterlanadi. Ikkinchi bosqich 1886-yildan XIX asr oxirigacha davom etib, boshqaruvning huquqiy va institutsional jihatdan tizimlashtirilishi bilan ajralib turadi. Uchinchi bosqich XX asr boshidan 1917-yilgacha bo‘lgan davr bo‘lib, unda fuqarolik-ma’muriy boshqaruv funksiyalarining kengayishi va apparatning murakkablashuvi kuzatiladi.

Xulosa. Farg‘ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparatini o‘rganish ushbu tizim Rossiya imperiyasining Turkistondagi siyosiy, harbiy va ma’muriy manfaatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich shakllantirilganini ko‘rsatdi.

Oblastning uyezd, volost va quyi ma’muriy birliklarga bo‘linishi hududiy tashkil etish vositasi bo‘lish bilan birga markaziy hokimiyat qarorlarini joylarda amalga oshirishga xizmat qilgan boshqaruv mexanizmi ham bo‘lgan.

Tadqiqot natijalari boshqaruv apparatining yuqori bo‘g‘inida harbiy gubernator, o‘rta bo‘g‘inda uyezd boshliqlari, quyi darajada esa volost boshqaruvchilari va mahalliy ma’muriy vakillar faoliyat yuritganini ko‘rsatadi. Ushbu bo‘g‘inlarning o‘zaro bog‘liqligi oblast boshqaruvining vertikal va markazlashtirilgan xususiyatini ta’minlagan.

1886-yilgi “Turkiston o‘lkasini boshqarish to‘g‘risidagi Nizom” ma’muriy tuzilishni huquqiy va institutsional jihatdan tartibga solishda muhim bosqich bo‘ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib fuqarolik-ma’muriy funksiyalarning kengayishi boshqaruv apparatining yanada murakkablashganini ko‘rsatadi.

Tarixiy-tizimli tahlil asosida Farg‘ona oblastining ma’muriy-boshqaruv rivojlanishini 1876–1886-yillardagi shakllanish, 1886-yildan XIX asr oxirigacha bo‘lgan institutsional tizimlashtirish hamda XX asr boshidan 1917-yilgacha bo‘lgan ma’muriy murakkablashuv bosqichlariga ajratish mumkin.

Umuman olganda, Farg‘ona oblastining ma’muriy-hududiy tuzilishi va boshqaruv apparati bir-biridan ajralgan ikki jarayon emas, balki yagona institutsional tizimning tarkibiy qismlari bo‘lgan. Shu sababli mazkur masalani hududiy bo‘linish, mansabdorlar vakolatlari, harbiy va fuqarolik boshqaruvi hamda mahalliy ma’muriy institutlar faoliyatini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish Farg‘ona oblastining siyosiy-ma’muriy tarixini chuqurroq yoritish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Наливкин В. П. Краткая история Кокандского ханства. – Казань: Типография Императорского университета, 1886. – IV, 215 с.

2. Положение об управлении Туркестанского края: утверждено 12 июня 1886 г. – Санкт-Петербург, 1886.

3. Статистический обзор Ферганской области. – Скобелев: Издание Ферганского областного статистического комитета, 1885–1917.

4. Пален К. К. Отчет по ревизии Туркестанского края. – Санкт-Петербург, 1910.

5. Зиёев Ҳ. Туркистонда Россия тажовузи ва ҳукмронлигига қарши кураш: XVIII–XX аср бошлари. – Тошкент: Шарқ, 1998.

6. Pierce R. A. Russian Central Asia, 1867–1917: A Study in Colonial Rule. – Berkeley: University of California Press, 1960.

7. Morrison A. Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India. – Oxford: Oxford University Press, 2008.

8. Sahadeo J. Russian Colonial Society in Tashkent, 1865–1923. – Bloomington: Indiana University Press, 2007.